

Wielokulturowość – zapisy w podstawie programowej III etapu edukacyjnego z geografii

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na aspekt wielokulturowości w zapisach podstawy programowej z geografii na III etapie edukacyjnym. Analizując treści nauczania ujęte w podstawie programowej, śmiało można stwierdzić, że geografia jako przedmiot szkolny ma szczególny potencjał do realizacji zagadnień z zakresu edukacji wielokulturowej. Bowiernie celem kształcenia geograficznego jest poznawanie własnego kraju i świata jako zintegrowanej całości, w której zjawiska i procesy przyrodnicze oraz społeczno-ekonomiczne są ze sobą ściśle powiązane na zasadach wzajemnych uwarunkowań i zależności. Geografia pozwala zrozumieć i krytycznie ocenić zjawiska i procesy zachodzące we współczesnym świecie. Nie jest nauką o statycznym obrazie zagospodarowania przestrzeni i warunkach środowiska naturalnego, lecz o stale zmieniającej się sieci relacji społecznych, politycznych, gospodarczych, środowiskowych na różnych szczeblach przestrzennego odniesienia. Prezentuje różnorodność otaczającego nas świata, a także współzależność czynników środowiskowych, społecznych i ekonomicznych. Istotnym założeniem podstawy programowej jest wykorzystanie walorów wychowawczych geografii. Dobór treści w podstawie programowej sprzyja między innymi kształtowaniu takich postaw, jak: rozumienie potrzeby racjonalnego gospodarowania w środowisku geograficznym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, uwrażliwianie na wartość i znaczenie cennych obiektów przyrodniczych i kulturowych, należących do dziedzictwa lokalnego, regionalnego, narodowego, ponadnarodowego. Uwzględnia również kształtowanie postawy solidarności społecznej, szacunku i empatii wobec przedstawicieli innych narodów i grup etnicznych, przyjmowania postawy patriotycznej, wspólnotowej i obywatelskiej, rozumienie pozautilitarnych wartości wybranych elementów środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz rozwijanie dociekliwości poznawczej, ukierunkowanej na poszukiwanie prawdy, dobra i piękna.¹

1. Podstawa programowa – geografia, III etap edukacyjny

Lekcje geografii powinny zatem sprzyjać nie tylko rozumieniu przez ucznia istniejących powiązań i zależności w środowisku przyrodniczym i społeczno-gospodarczym, ale również kształtowaniu postawy szacunku, zrozumienia, tolerancji i poszanowania innych kultur. W ten sposób lekcje geografii będą wspierać uczniów w rozwijaniu kompetencji wielokulturowości.

Dla lepszego zrozumienia idei edukacji wielokulturowej, warto przybliżyć kilka podstawowych pojęć.²

CZYM JEST WIELOKULTUROWOŚĆ?

Wielokulturowość to występowanie na danym obszarze (np. państwa, regionu a nawet miasta) grup o różnych charakterystykach kulturowych oraz odmiennych systemach wartości. Mówimy o zróżnicowaniu narodowościowym, etnicznym, religijnym czy wyznaniowym. Zróżnicowanie to jest zawsze konsekwencją ruchliwości przestrzennej (migracji) lub podboju jednej grupy przez inną. Na wielu obszarach (np. w Europie) wielokulturowość nie jest nowym zjawiskiem, od zawsze stanowiła stały element przestrzeni społecznej, ale są też miejsca gdzie postrzegana jest jako następstwo nowych czasów. Wielokulturowość może również oznaczać politykę rządową państwa, która ma na celu zmniejszenie napięć społecznych w związku z faktem występowania wielokulturowości w danej populacji, nastawiona na integrację imigrantów w społeczeństwie państwa osiedlenia. Wielokulturowość ma różne korzenie i różne współczesne odmiany.

SKĄD SIĘ BIERZE WIELOKULTUROWOŚĆ?

Wielokulturowość jest najczęściej konsekwencją migracji, zarówno dobrowolnych – o podłożu ekonomicznym jak i wymuszonych – o podłożu politycznym) oraz procesów związanych z globalizacją, czyli rozprzestrzenianiem się analogicznych zjawisk, niezależnie od kontekstu geograficznego i stopnia gospodarczego zaawansowania danego regionu.

2. Przy wyjaśnianiu pojęć wykorzystano materiały ze szkoleń ORE *Autobiografia spotkań międzykulturowych*

Specyficzną formą współczesnej wielokulturowości jest także ekspansja tzw. „kultury Zachodu”, będąca konsekwencją procesów globalizacji społeczeństw Azji, Afryki czy Ameryki Łacińskiej, wkomponowania europejsko-amerykańskich elementów (mediów, wzorców zachowań, rozrywki, ubioru, kuchni) w kultury regionalne i lokalne.³

Integracja gospodarcza państw prowadzi do globalizacji gospodarki, której towarzyszy globalizacja kulturowa – zróżnicowanie kulturowe w danym społeczeństwie. Z uwagi na nasilające się zjawiska mobilności i migracji, w tym związanej m.in. z wojną w Ukrainie, liczebność społeczeństw wielokulturowych stale rośnie. Dlatego tak bardzo ważnym czynnikiem dla rozwoju społeczeństw wielokulturowych jest opracowanie strategii edukacji międzykulturowej.

OD WIELOKULTUROWOŚCI DO MIĘDZYKULTUROWOŚCI

Pojęcie *międzykulturowości* należy odróżnić od pojęcia *wielokulturowości*. Międzykulturowość zakłada współpracę, współdziałanie, sugeruje możliwość wspólnego bycia obok siebie pomimo różnic. Wymaga otwartości na ludzi z innych kultur, zainteresowania nimi, ciekawości i empatii wobec nich. Tak rozumiana międzykulturowość nie wymaga identyfikowania się z inną grupą kulturową lub przyjmowania praktyk kulturowych innej grupy.

JAKIE SĄ ZADANIA EDUKACJI WIELOKULTUROWEJ I MIĘDZYKULTUROWEJ?

Edukacja wielokulturowa polega przede wszystkim na przybliżaniu uczniom zróżnicowania narodo-

wościowego, etnicznego, religijnego, historii, tradycji i zwyczajów różnych kultur i służy przełamywaniu etnocentrycznego sposobu myślenia oraz stereotypów kulturowych. **Zadaniem edukacji międzykulturowej** jest nie tyle przybliżenie uczniom historii, tradycji i zwyczajów różnych kultur, co ukazanie podobieństw i różnic między ludźmi. To przede wszystkim warsztat kształtujący postawy i umiejętność kontaktu z innymi. Termin *międzykulturowa* sugeruje pewną nową jakość - możliwość wspólnego bycia obok siebie, pomimo różnic, zakłada współpracę, współdziałanie, czyli umiejętności bycia tolerancyjnym, otwartym na odmienność.

CZYM SĄ KOMPETENCJE MIĘDZYKULTUROWE?

To zespół nabytej **wiedzy** (znajomość języków obcych, kultury danego kraju, procesów migracji i integracji, różnych koncepcji kultur), **umiejętności** (komunikacyjne, zarządzania konfliktami, umiejętność rozwiązywania sytuacji trudnych, strategie pracy z szokiem kulturowym) i **postaw** (świadomość, adekwatność, autorefleksja, zdolność do współczucia, elastyczność, otwartość i tolerancja) niezbędnych do utrzymywania relacji/komunikacji z przedstawicielami innych kultur. Można powiedzieć, że kompetencje międzykulturowe to świadomość różnic kulturowych i przede wszystkim uwzględnianie ich w swoich działaniach. Akcentują zdolność jednostki do elastyczności zachowań w zależności od sytuacji i kontekstu kulturowego.

Elementy wielokulturowości w podstawie programowej z geografii

I. Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Wiedza geograficzna	II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce.	III. Kształtowanie postaw
Poznanie podstawowych relacji między elementami przestrzeni geograficznej (przyrodniczej, społeczno-gospodarczej i kulturowej) w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.	1. Identyfikowanie relacji między poszczególnymi elementami środowiska geograficznego (przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego). 2. Ocenianie zjawisk i procesów politycznych, społeczno-kulturowych oraz gospodarczych zachodzących w Polsce i w różnych regionach świata. 3. Krytyczne, odpowiedzialne ocenianie przemian środowiska przyrodniczego oraz zmian społeczno-kulturowych i gospodarczych w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.	1. Przyjmowanie postawy patriotycznej, wspólnotowej i obywatelskiej. 2. Kształtowanie postawy zrozumienia i szacunku dla tradycji, kultury i osiągnięć cywilizacyjnych Polski, własnego regionu i społeczności lokalnej oraz dla ludzi innych kultur i tradycji. 3. Przełamywanie stereotypów i kształtowanie postaw solidarności, szacunku i empatii wobec Polaków oraz przedstawicieli innych narodów i społeczności.

Już w celach kształcenia – wymaganiach ogólnych, dostrzegamy zagadnienia związane z wielokulturowością. Osiągnięcie powyższych celów jest możliwe poprzez realizację treści nauczania, czyli

wymagań szczegółowych. Poniższa tabela przedstawia przykłady wymagań szczegółowych z zakresu podstawowego i rozszerzonego zawierające elementy wielokulturowości.

3. Przegląd geograficzny, 2016, 88, 2 s. 137-157

Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
Podział polityczny i zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego świata	Współpraca i konflikty
<p>1) dyskutuje na temat wpływu kolonializmu i jego rozpadu na współczesny podział polityczny świata, zróżnicowanie struktur ludnościowych, migracje ludności, występowanie konfliktów zbrojnych i dysproporcje w rozwoju państw;</p> <p>2) przedstawia przyczyny oraz pozytywne i negatywne skutki integracji politycznej i gospodarczej na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem Unii Europejskiej oraz procesów dezintegracyjnych na wybranych przykładach;</p> <p>3) wskazuje na mapie miejsca ważniejszych konfliktów zbrojnych i podaje przykłady aktów terrorystycznych w wybranych regionach świata w XXI w.</p>	<p>1) wykazuje wpływ dawnych systemów kolonialnych na współczesną sieć powiązań politycznych, gospodarczych i kulturowych państw;</p> <p>2) wyjaśnia przyczyny współczesnych konfliktów zbrojnych w wybranych regionach świata oraz ich wpływ na zmiany granic państw, migracje ludności, struktury społeczne, gospodarkę i środowisko przyrodnicze</p>
Przemiany struktur demograficznych i społecznych oraz procesy osadnicze	Zróżnicowanie struktur społecznych i procesów urbanizacyjnych
<p>1) rozumie społeczno-kulturowe uwarunkowania zróżnicowania modelu rodziny i poziomu dzietności w różnych regionach świata;</p> <p>2) dyskutuje na temat skutków wielkich ruchów migracyjnych dla społeczeństw i gospodarki wybranych państw świata, ze szczególnym uwzględnieniem krajów Europy, w tym Polski;</p> <p>3) odróżnia uchodźstwo od migracji ekonomicznej oraz opisuje problemy uchodźców, w tym dzieci, na wybranych przykładach z Europy i innych regionów świata;</p> <p>4) charakteryzuje strukturę narodowościową ludności świata i Polski oraz zróżnicowanie etniczne w wybranych regionach świata;</p> <p>5) charakteryzuje zróżnicowanie religijne ludności świata i Polski oraz wpływ religii na życie społeczne i gospodarkę;</p> <p>6) wyróżnia główne kręgi kulturowe, przedstawia wartości wyznawane przez ich społeczności oraz wkład w dziedzictwo kulturowe ludzkości</p>	<p>1) charakteryzuje strukturę językową ludności świata oraz wyjaśnia proces upowszechniania się wybranych języków na świecie i podaje jego konsekwencje;</p> <p>2) analizuje zróżnicowanie struktury wykształcenia ludności na świecie i wykazuje jej związek z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego;</p> <p>3) rozumie, na czym polega kulturowe postrzeganie przestrzeni przez człowieka oraz na podstawie materiałów źródłowych analizuje różnice w jej postrzeganiu w różnych kręgach kulturowych;</p> <p>4) dyskutuje na temat problemów państw o różnej strukturze etnicznej (zwartości socjoetnicznej)</p>
Uwarunkowania rozwoju gospodarki światowej	Problemy gospodarcze współczesnego świata
<p>1) charakteryzuje przejawy procesów globalizacji w aspekcie gospodarczym, społecznym i politycznym, dyskutuje na temat skutków tego procesu dla Polski i podaje ich przykłady na podstawie własnych obserwacji</p>	<p>1) identyfikuje przyczyny przyrodnicze, historyczne, społeczne, gospodarcze i polityczne dysproporcji rozwoju regionów świata i państw oraz przedstawia skutki tych nierówności;</p> <p>2) podaje przykłady działań dążących do zmniejszania dysproporcji w rozwoju gospodarczym państw i regionów świata oraz dokonuje ich krytycznej oceny;</p> <p>3) ocenia wpływ korporacji transnarodowych na społeczeństwa, gospodarki i środowisko przyrodnicze państw i regionów świata</p>
Spółczesność i gospodarka Polski	Zróżnicowanie społeczno-kulturowe Polski
<p>1) analizuje strukturę demograficzną ludności Polski na podstawie danych liczbowych oraz piramidy wieku i płci;</p> <p>2) analizuje przestrzenne zróżnicowanie salda migracji w Polsce, podaje przyczyny migracji wewnętrznych i zewnętrznych, główne kierunki emigracji Polaków oraz przedstawia sytuację migracyjną w swoim regionie</p>	<p>1) przedstawia zróżnicowanie etnograficzne Polski;</p> <p>2) analizuje zróżnicowanie przestrzenne zachowań prokreacyjnych Polaków i wykazuje ich związek z uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi i polityką prorodzinną państwa</p>

Zakres rozszerzony	
Problemy polityczne współczesnego świata	Wybrane problemy społeczne współczesnego świata
<p>1) przedstawia najnowsze zmiany na mapie politycznej świata oraz charakteryzuje główne problemy państw świata utworzonych w XXI w.;</p> <p>2) przedstawia i ocenia skutki (polityczne, społeczne i gospodarcze) przemian ustrojowych i gospodarczych w Europie i krajach byłego ZSRR po 1989 r.;</p> <p>3) charakteryzuje nowe wyzwanie dla świata, jakim jest terroryzm oraz podaje jego główne przyczyny oraz skutki społeczno-kulturowe, gospodarcze i polityczne ze szczególnym uwzględnieniem Europy;</p> <p>4) przedstawia cechy kulturowe cywilizacji zachodniej i cywilizacji islamu, dokonuje ich porównania oraz podaje czynniki kształtujące relacje między nimi</p>	<p>1) charakteryzuje problemy demograficzne w skali globalnej i krajowej (starzenie demograficzne, eksplozja ludnościowa, migracje, uchodźstwo), podając ich przyczyny oraz skutki;</p> <p>2) wyróżnia problemy związane z migracjami (dobrowolnymi i przymusowymi) i uchodźstwem ludności w skali globalnej i krajowej;</p> <p>3) klasyfikuje migracje oraz charakteryzuje przebieg ważniejszych fal migracyjnych historycznych i współczesnych na świecie;</p> <p>4) identyfikuje współczesne przykłady prześladowań na tle religijnym, w tym noszące znamiona ludobójstwa;</p> <p>5) uzasadnia potrzebę przeciwdziałania dyskryminacji rasowej, ksenofobii i innym formom nietolerancji na świecie oraz przedstawia przykłady wpływu wykluczania grup ludności na życie społeczne i gospodarcze państw</p>

Przedstawione w tabeli treści nauczania – wymagania szczegółowe wskazują dość szeroko na zagadnienia, których dotyczyć może materiał realizowany na lekcji. Nauczyciel może a nawet powinien dostosować szczegółowe treści do możliwości oraz potrzeb swoich uczniów.

W JAKI SPOSÓB UCZYĆ (SIĘ) O WIELOKULTUROWOŚCI?

Podpowiedzią będą wskazówki zawarte w rozdziale *Warunki i sposób realizacji*, co nie oznacza, że nauczyciel nie może wykorzystać metod, które nie znajdują się w zapisach podstawy programowej. Jednak warto zwrócić uwagę na sposób przedstawienia zagadnień związanych z wielokulturowością – są w ujęciu problemowym. Dlatego nie mogą być traktowane faktograficznie. Autorzy podstawy progra-

mowej postawili ważne pytania *Czemu przekazywane informacje mają służyć? Czy mają służyć kształtowaniu pamięci odtwórczej czy ekspozycji osobowego, ludzkiego wymiaru edukacji i wrodzonych, przynależnych tylko człowiekowi predyspozycji jego umysłu?*²⁴ Pamiętajmy, że rolą geografii jest tworzenie całościowego obrazu świata. W związku z tym nauczyciel powinien stosować takie metody, które pomagają w zrozumieniu oraz interpretowaniu zjawisk i procesów przyrodniczych, społecznych oraz ekonomicznych w ujęciu zarówno lokalnym jak i globalnym, metody akcentujące aktywną i twórczą postawę ucznia. Przykładowy scenariusz lekcji uwzględniający realizację treści nauczania z zakresu wielokulturowości zostanie zamieszczony w następnym numerze.

4. Podstawa programowa – geografia, III etap edukacyjny